

SIEGFRIED LENZ

Het verlies

Vertaald uit het Duits door W. Wielek-Berg

v**angenep** amsterdam

Eerste druk juni 2012
Eerste printrun april 2017

Oorspronkelijke titel en uitgave *Der Verlust*,
Hoffmann und Campe Verlag, Hamburg, 1981
Eerste Nederlandse Uitgave Uitgeverij Ambo bv, Baarn, 1982

© 1981 Hoffmann und Campe Verlag, Hamburg
© 2012 Nederlandse vertaling erven W. Wielek-Berg |
Uitgeverij Van Gennep
Nieuwpoortkade 2A, 1055 RX Amsterdam
foto auteur © dpa picture alliance
Ontwerp omslag Léon Groen

ISBN 9789461649201 | NUR 302

www.uitgeverijvannep.nl

I

Het trof hem onverwachts. Op een parkeerterrein, bij de rivier, liet Ulrich de bus stoppen, bracht de microfoon aan zijn mond en verzocht de passagiers aandacht te schenken aan de grijswitte bark die op dat moment naar de monding gleed, met slechts enkele zeilen gehesen. Het was een driemaster, slank als een theeklipper, de zeilen glansden in de zon en uit de ra's wuifden de matrozen in schoongewassen drill. De mensen in de bus keken door de gekleurde raampjes en de gids vertelde wat zij zo plechtstatig voorbij zagen glijden: een uitvarend opleidingsschip, dat eens als snelle diepzee-zeilboot was gebouwd, een van de laatste windjammers die zich konden meten met passaat en moesson en nu dienden om de zeemanskunst te leren onder één-duizendzeshonderd vierkante meter zeil.

Plotseling zag Uli de driemaster dubbel. Nog voor hij de passagiers op de hoogte had gesteld van zijn eigen methode om de gage van de kapitein te berekenen, werd het beeld voor zijn ogen onrustig en spleet, spleet middendoor. Het hele panorama viel uiteen, doch de twee helften gleden niet uit elkaar, zij vulden elkaar een ogenblik lang aan, zodat hij, ontsteld en ongelovig, opeens alles dubbel zag: de geluidloos glijdende bark, de voor anker liggende baggerschuiten in de verte en de oever aan de overzijde, smal, drijvend op de nevel. Ulrich meende een scheutje pijn te voelen, hij rilde; hij slikte een paar maal, wreef in zijn ogen en keek stroomopwaarts naar de ijverig kruisende barkassen en sleepboten; ook dat gedeelte van de rivier zag hij dubbel: een vaag geribbelde, over elkaar gelegde band, gemarkeerd door dezelfde rode bakens, opgeklopt en geroerd door hetzelfde kielzog. Hij merkte dat de chauffeur naar hem opkeek, hij voelde dat de passagiers van de Grote Stadstoer wachtten op zijn commentaar, op een van zijn geestige opmerkingen waarvoor ze al bij voorbaat een glimlach hadden opgezet; maar hij sprak niet verder, hij bukte zich en pakte een fles, schonk een scheutje

mineraalwater in een kartonnen beker en dronk met gesloten ogen; met de laatste slok slikte hij zijn migrainetabletten door. Hij greep de warme metalen stang en schudde een paar maal het hoofd. De dubbele beelden gleden over elkaar heen, eerst met rukken, toen gelijkmatig, alsof ze werden geschoven, ze gleden over elkaar en verenigden zich tot één enkel lichtend beeld van de voortglijdende driemaster. ‘Wat is er?’ vroeg de chauffeur en Ulrich legde sussend zijn hand op diens schouder, bracht de microfoon naar de mond en wendde zich tot de passagiers. De chauffeur wist wel zo ongeveer, wat Uli Martens zou zeggen, hij luisterde al een halfjaar naar hem, elke dag driemaal en zondags zelfs vier maal, hij luisterde opmerkzaam, hij genoot, hoewel hij de meeste zinswendingen kende, hij slaagde er nog steeds in te glimlachen om die roddelpraat, vergenoegd te zijn als Ulrich de stad op zijn manier door de modder sleurde en amusant in diskrediet bracht. Soms sprak de chauffeur zonder zijn lippen te bewegen de geraffineerd getimede pointes mee, de uitgekiende toespelingen en zelfbeschouwingen en als dan van de kunstleren zitplaatsen het verwachte gelach opklonk had hij het gevoel, dat hij had meegeholpen aan de verwekking van die vrolijkheid. Toch kon hij zich niet voorstellen dat hij zelf met de microfoon voor vierenveertig passagiers zou staan en de stad en de dingen zo zou uitleggen dat zij de vreemdelingen plotseling bekend en zelfs vertrouwd leken.

Hij keek op naar Uli, die de busreizigers niet opgewekt en listig, maar veeleer droog en gehaast uitlegde hoe zij de gage van een scheepskapitein konden uitrekenen; het was alsof hij een recept oplas: men neme het aantal zeilen, vermenigvuldige dat met het aantal bemanningsleden, telle de geschatte leeftijd van het boegbeeld erbij op en trekke van die som het aantal meeuwen af, dat op de mast en de ra's is neergestreken. Daarna hing hij abrupt de microfoon aan de haak, liet zich met een halve draai in zijn stoel glijden, legde, als om iets drukkends te verwijderen of het pijnlijke licht af te weren, zijn hand op zijn ogen en scheen te wachten tot de bus zich in beweging zette. De chauffeur boog zich naar hem over en fluisterde: ‘Wat heb je toch, Uli?’ ‘Het is alweer over, rijd maar door.’

De gids leunde achterover, sloeg de ogen op en zocht in de spiegel

de gezichten van de passagiers; vooraan zaten, allemaal in het blauw gekleed, een paar Japanners die nauwlettend naar hun tolk luisterden; hij zag het versteende gezicht van de Ier, die bij het begin van de rondrit, toen iedereen zijn land van herkomst noemde, ‘stoomboot Kelkenny’ had gezegd en anders niets; de diaconessen achterin, die met succes een laag groepstarief hadden bedongen, mengden zwakke zuchten door hun gelach. De meeste busreizigers waren historici, had Ulrich zich laten vertellen; uit tweeëntachtig landen waren zij naar het congres in deze stad gekomen, elfhonderd historici in totaal, zij vielen echter alleen maar op als zij hem als deelnemers aan de Grote Stadstoer naar details vroegen en vaak genoeg strikvragen stelden. Hij aanvaardde elke vraag met dankbaarheid en verwondering, alsof die op dat bepaalde ogenblik de enig mogelijke was. De bus reed glades door de enige dure straat die parallel liep met de rivier, niemand vertoonde zich in de tuinen, op de veranda’s, achter de ramen van de ouderwetse witte villa’s die superieur zwegen over het ongeluk waarvan zij getuige waren geweest en die ook nu nog hun hoogmoedige aanspraken schenen te laten gelden, aanspraken op duurzaamheid en verschoond blijven.

Nog voor de chauffeur hem waarschuwend aanstootte, pakte Ulrich de microfoon – ze waren het minieme, ingeklemde kerkhof al gepasseerd, de plaats waarop hij anders altijd de microfoon ter hand nam alsof hem een wachtwoord werd verstrekt. Omgedraaid hangend over de leuning van zijn zitplaats nodigde hij de passagiers uit voor een nummertje verspringen en verklaarde, wat hij hun blikken toewees. Hij citeerde uit de overzichtelijke geschiedenis van de huizen, noemde de namen van de eerste bewoners, hun beroep, werkzaamheden en een schatting van hun inkomen, alles met droog respect, zonder ondertoon, zelfs als hij het wel moest hebben over faillissementen, onderhandse akkoorden en schepen die door hun schuld waren vergaan.

Bij een zebrapad, waar een oude man de oversteek veroverde enkel en alleen door zijn wandelstok dreigend loodrecht op te heffen, keek de chauffeur bezorgd naar Ulrich, bezorgd en ook vragend, omdat hij een onthullende anekdote miste die altijd goed was voor gelach; bovendien had hij het gevoel, dat Uli er ditmaal niet in slaagde de vorm te

vinden waaraan hij gewend was geraakt, de moeiteloze opgewektheid waarmee hij reclame maakte voor de stad door haar bloot te leggen.

Er is iets met hem, hij is niet zo goed in vorm als anders, als dat maar niet betekent dat hij ook genoeg heeft van dit baantje, zoals hij genoeg kreeg van alle andere baantjes zodra die geen eisen meer aan hem stelden.

De chauffeur nam de man die naast hem zat op, zijn partner, zijn collega die er zoveel jonger uitzag dan hijzelf hoewel ook hij over de veertig was; de chauffeur zocht naar een aanwijzing, een oneffenheid, hoe klein ook, die Uli's gebrek aan concentratie zou kunnen verklaren, maar hij ontdekte niets, geen teken van vermoeidheid of verveling of nervositeit. Ulrich Martens zat daar zoals altijd in zijn duifgrijze pak, de knoop van zijn das hing zoals altijd scheef en als zo dikwijls vertoonde zijn smalle gezicht een vage, permanente uitdrukking van voorpret, alsof hij listig iets in petto hield waarmee hij het volgende ogenblik alle aanwezigen aangenaam zou verrassen. Er ging iets aankondigends van hem uit, nog voor hij het woord nam; hij hoefde alleen maar op te staan en de verwachting kwam als vanzelf. Met geen enkele andere gids – en hij kende ze allemaal – zou de chauffeur liever op pad zijn gegaan, nog nooit had hij de superioriteit van zijn partner zo spontaan onderkend.

Een ongewone, een vijandige zon zette de stad in een hel licht, brandde op de bus; zij reden langs verdorde gazons waarop beschonken en liefdesparen roerloos uitgestrekt lagen, reden om de vijver op weg naar het hoogste punt van de stad, een afgevlakte ronde heuvel waarop somber en heerszuchtig broedend het gerechtsgebouw lag. Ulrich stelde het grote gebouw onder het roestige koperen dak voor, maakte de passagiers attent op de mussen die zich op Justitia's weegschaal hadden neergelaten, wees op de bronzen beeldengalerij, waar de rechters met ver in het verleden liggende verdiensten starogig de voorbijgangers monsterden, richtte toen, omdat het toevallig zo uitkwam, hun aandacht op een in het zwart geklede groep mannen die uitgelaten, misschien reeds tot feestvieren besloten, de buitentrap afrende, en verklaarde rustig: 'Overwinnaars, zo gedragen zich bij ons de overwinnaars na een proces wegens verzekeringszwendel.'

De chauffeur keek in de brede achteruitkijkspiegel, zag dat de Polen glimlachten en hoe, met enige vertraging, zelfs op de gezichten van de Japanse gasten een behoedzame glimlach verscheen; en nu gebeurde het dat Ulrich letterlijk uitsprak wat de chauffeur dacht, als een gedachtenouffleur gaf hij hem de beproefde formuleringen door, gaf op geheimzinnige wijze de inzet, niets werd overgeslagen, vergeten, als bijkomstigheid weggelaten. Ulrich hield zich aan de succesformule, praatte deskundig over de mogelijkheden van de verzekeringszwendel, noemde verzekeringszwendel de hoofd- en lievelingsmisdad van de stad, zeker het populairste en voordeligste delict dat vooral bij de inheemse intelligentsia de voorkeur genoot; tenslotte verblufte hij zijn toehoorders met de vaststelling dat de gewone eigendomsdelicten, die zich bijna overal ter wereld op nummer een van de lijst der misdaden hadden genesteld, hier ter stede reeds lang naar de tweede plaats waren verdrongen.

Ja, Uli, nu ga je weer goed, zo moet het blijven en breng hen nu aan het verstand dat onze weduwen en wezen heel hoog staan in de misdadastatistieken, tot permanente teleurstelling van onze studenten in de rechten.

Een Zwitserse historicus vroeg het woord, hij meende gelezen te hebben dat in deze stad, en nog wel in deze zelfde eeuw, niet alleen burgers die zich strafbaar hadden gemaakt, maar ook dingen veroordeeld werden, boeken die in ongenade waren gevallen bijvoorbeeld: was dat waar? Ulrich bevestigde het, wisselde een blik met de chauffeur en noemde reeds het jaar van de executie en de titel van het boek: *Het allernieuwste uit de Franse keuken* – een doorzichtige camouflagetitel natuurlijk waaronder men liberale ideeën poogde binnen te smokkelen. Een van de Polen vroeg vlug, onder welke camouflagetitel hij dan wel geprobeerd zou hebben, liberale ideeën de stad binnen te smokkelen en Ulrich antwoordde bijna zonder aarzeling: *‘Over de gunstige ontwikkeling van het ziekenvervoer, dat zou mijn titel zijn geweest.’*

Ze reden naar de brouwerijen en daarna naar de vissershaven, waar de zee werd verkocht, waar in de schaduw van de koelhuizen veilingmeesters een kring van onverschillig kijkende mannen onder een stortvloed van

getallen en woorden bedolven; de veilingmeesters stonden wijdbeens, perfect uitgebalanceerd op de hoeken van houten kisten, terwijl de kopers keken naar de onder ijsgruis liggende vissen, naar kabeljauw, zeetong en poon en van hun belangstelling blijkt gaven door een korte oogopslag of het optrekken van de bovenlip. De raspende stemmen van de veilingmeesters werden overstemd door het geklop in zijn slapen, Ulrich luisterde naar de galmende slagen waaronder een druk ontstond, een snoerende band die zich om zijn hoofd legde en een pijn veroorzaakte die hij het sterkst achter zijn ogen voelde. Hij verlangde naar de duisternis.

We moeten de toer inkorten, ik zal Walter een wenk geven, we kunnen op het plein voor het stadhuis stoppen of, nog beter, bij de tennisbanen. Iemand die er niet als een historicus uitzag vroeg de gids naar een paar boeken over de geschiedenis van de stad; Uli noemde meteen vijf titels, langzaam, kennelijk met de opzet ze door de man te laten meeschrijven, en voor het geval die nog niet voldoende zouden zijn een paar speciale boeken, onder andere *De kunst van de vloedregulering in de zeventiende eeuw* en *Over het nut van anonieme schenkingen*. Ulrich negeerde de dankbetuigingen, hij was, toen de bus stopte, al bezig met het aan de man brengen van zijn hoogst persoonlijke karakterkunde van viseters; hij kenschetste die als vreedzamer, bloedarmer, ook geslotener en temperamentlozer dan de vleeseters in het binnenland; viseters, de inwoners van deze stad bevestigden zijn theorie, waren tot in het ondraaglijke verstandig en voortdurend bedacht op compromissen, wat aan de andere kant ook inhield dat zij een risico zorgvuldiger dan anderen afwogen. Hij wilde geen van zijn gasten beledigen, maar volgens hem waren vleeseters licht ontvlambaar, ongeduldig en geneigd tot te felle reacties met vele gevolgen van dien; viseters daarentegen waren koel en weloverwogen, chronisch tolerant, vooral, wanneer bij de vis bier werd geschonken.

De diaconessen applausseerden instemmend, doch de Japanners kregen, nadat ze door hun tolk op de hoogte waren gesteld, een enigszins radeloze blik in de ogen en lieten smartelijke verbazing op hun gezichten verschijnen.

Wel, wel, dacht de chauffeur en hij hield Ulrich een pakje sigaretten voor, niet alleen tevreden over zijn partner maar ook weer eens voor de

zoveelste maal geïmponeerd door de wijze waarop die het wezen van de stad onthulde, hoe hij uit onopvallende voorkeuren en bescheiden feiten een karakter samenstelde dat ook voor hemzelf gold; de chauffeur moest bekennen dat hij na die zes maanden met Uli tot een geheel nieuwe, onverwachte relatie met zijn stad was gekomen; hij begon ervan te houden en die liefde werd groter naarmate hij met Uli's blik dieper haar verborgen vlechtwerk doorschouwde. Hij gaf geen commentaar op Ulrichs afwerende gebaar, stopte het pakje sigaretten weer in zijn zak en reed door.

De bus beklom de steile straat naar de zeevaartschool, de helft van de Grote Stadstoer zat erop, maar omdat er ditmaal geen zeevaartscholieren te bekennen waren die in groepen leerden splitsen en knopen leggen en van borstwering naar borstwering vlagsignalen wisselden, reden ze zonder te stoppen door, langs het Hydrografische Instituut, langs de kantoren van de elektriciteitscentrale, met hoge vensters die de metalen glans van de bus weerkaatsten. De chauffeur knikte naar het hoge gebouw, hij dacht eraan dat Uli daar eens had gewerkt, op de publiciteitsafdeling van de elektriciteitscentrale. Kijk daar, daar missen ze je.

Voor één ding was hij voortdurend bang: dat Uli, die vele beroepen en mogelijkheden had uitgetest, op zekere dag alleen zou komen om afscheid te nemen zoals al vaak genoeg was gebeurd: in de wetenschappelijke boekhandel waar hij na zijn afgebroken studie had gewerkt; op het reisbureau waarvoor hij als reisgids pelgrimstochten naar Lourdes begeleidde; op de redactie van het avondblad, waar hij behalve de televisiekritiek ook de rubriek wandelingen voor zijn rekening had genomen: hij stippelde wandelingen uit, legde ze vast, maakte ze ook, samen met verrassend enthousiaste lezers.

En ook daar, op de afdeling publiciteit van de elektriciteitscentrale had hij gewerkt, nadat hij 's morgens gezwommen had ging hij daar aan zijn bureau zitten, zocht de post uit, schreef algemene mededelingen en brieven aan kranten, liet de directeurs van buitenlandse elektriciteitscentrales vakkundig de stad zien, verving zelfs dikwijls de perschef, totdat niet het werk maar – zoals Uli zelf het uitdrukte – de sleur hem uitputte, de sleur met haar verdovende macht.

‘Nu een glas bier,’ zei de chauffeur, ‘wat jij, Uli? Nu even uitrusten en een glas bier.’ Ulrich Martens hoorde hem niet omdat hij naar een woord zocht, een zeemansterm die hij plotseling smartelijk miste op het ogenblik dat ze door de smalle straat van de cargadoors reden: de inhoud van het woord was hem volkomen duidelijk, het stond hem als een bewegend beeld voor ogen – glimmende houten planken die met behulp van teer en vloeibaar pek met elkaar verbonden en gedicht werden; toch kon hij niet op het woord komen dat dit alles omvatte, ofschoon hij er telkens heel dicht langs glipte en zijn herinnering hem zelfs de vertrouwde volgorde van de klinkers aanreikte. Hij gaf het zoeken naar het woord voorlopig nog niet op, hij hield zelfs een ogenblik de adem in en verzonk zo heftig in het beeld, dat hij het gevoel had dat zijn ogen in een bepaalde stand bleven staan – zelfs de bijbehorende zintuiglijke waarnemingen die zich als vanzelfsprekend aandienen – het glanzende teer, de hete taai-vloeibare pek waaraan de wind een tere rook ontscheurde – vergemakkelijkten de smartelijke speurtocht niet, hij hield er pas mee op toen ze de oude kazernes waren gepasseerd en naar het universiteitsgebouw met zijn koepelvormige dak reden.

Daar ontvouwde zich iets, daar kwam iets tot stand onder het grote witte spandoek dat, niet al te hoog boven het terras gehangen, de deelnemers aan het Internationale Congres van Historici welkom heette: ettelijke groepjes jongeren ontrolden kleine spandoeken, staken kartonnen borden aan een stok omhoog, repeteerden spreekkoren, in het geheel niet dreigend of boos, eerder vergenoegd en bereid om de wensen van de aanwezige fotografen te vervullen. De passagiers, vooral de historici onder hen, hadden de demonstratie gezien nog voor Ulrich hen er door de microfoon opmerkzaam op maakte; een paar stonden al op van hun plaatsen, wilden meer weten, wilden vooral de tekst ontcijferen die hun congres betrof. Alleen de Japanners zwegen en fotografeerden. De bus reed heel langzaam en Ulrich gaf door wat hij vanaf zijn zitplaats zag; eisen, verwachtingen die hij hakkend van de spandoeken las, eisen voor een progressieve geschiedschrijving, het verlangen om de gebruikelijke geschiedschrijving, de failliete boedel van de bourgeoisie, op te doeken. Op een spandoek stond: ‘Wie bouwde

de zeven poorten van Thebe?’ en het antwoord volgde meteen: ‘De arbeiders!’ Een kartonnen bord eiste een objectieve, een sociale geschiedschrijving. Een spandoek dat zijn spreuk niet geheel wenste te onthullen omdat het blijkbaar vastzat of vast was geplakt, verklaarde: ‘De fantasie aan... Bakoenin.’

De Bulgaarse historici – twee corpulente mannen en een atletische vrouw in het leer – gaven Ulrich dringende wenken vanuit het gangpad, zij wilden uitstappen, zij hadden hun tassen en zakken al in de hand, vastbesloten als zij waren om het gebeuren op het terras van dichtbij mee te maken. De bus stopte. Ulrich gaf iedereen permissie om het gezelschap te verlaten, maar alleen de Bulgaren stapten uit, verder niemand, alleen de corpulente zwijgzame kenners van de nieuwe geschiedenis volgden zonder morren de aanwijzingen van hun vrouwelijke collega. Allen keken hen na, zagen hoe ze door het armetierige tuintje liepen en toen ze, op weg naar het terras, even achter dichte struiken verdwenen, wees Ulrich de overgeblevenen op een schaduw, op het vage silhouet van een standbeeld dat, dichtbegroeid en door een wirwar van takken bedekt, door niemand was opgemerkt. Daar hij werd bevangen door een lichte, snel voorbijgaande duizeling – de tuin begon plotse-ling te rijzen en te dalen als het deinen van de zee, tegelijkertijd had hij het gevoel dat hij een as was waaromheen alles roteerde – nam de gids pas na een vrij lange pauze het woord, wat door de passagiers werd beschouwd als een onuitgesproken uitnodiging om zich eerst zelf maar eens een voorstelling van het verborgen beeld te maken. Niemand was op het idee gekomen dat daar in die natuurlijke schuilhoek een generaal stond, de commandant van een koloniaal escorte, een klein, uitgedroogd mannetje voor wie de stad eens zo veel erkentelijkheid had gevoeld, dat zij in de tuin van de oude universiteit een standbeeld voor hem had opgericht. En dat was nog niet alles: Ulrich kon hun vertellen dat er in het zwarte werelddeel nog altijd een waterval was die de naam van de generaal droeg evenals de baai waarin hij, aan het eind van zijn Latijn, een vluchthaven had gevonden.

Nu het verhaal van het gestolen standbeeld, dacht de chauffeur, maar Uli zonk neer op zijn zitplaats en vertelde het verhaal van het gestolen standbeeld niet, hij maakte alleen een wuivend handgebaar en zei on-

geduldig: ‘Schiet op, Walter, schiet op, rijden, ik haal het niet. Of wil jij het doen? Hier, neem de microfoon en ga verder, je kunt het best.’ ‘Wat is er dan?’ vroeg de chauffeur en Uli antwoordde, radeloos: ‘Kijk eens naar mijn ogen, kijk ik scheel? Ik heb het gevoel dat ik scheel kijk.’ Zachtjes smeekte hij: ‘Verkorten, Walter, we moeten de rondrit verkorten, alsjeblieft.’

Ze reden over een brug en daarna door een straat waar luchtvaartmaatschappijen hun kantoren hadden. Lichte vertrekken waarin meisjes in uniform grijswitte commandobruggen bezet hielden; in de etalages hingen vliegtuigmodellen, een paar ervan waren in de flanken open, onthulden gelukkige modelreizigers, bewezen dat het familieleven niet onder het vliegen behoefde te lijden.

Op het plein voor het raadhuis, ik zal voor de apotheek op het plein stoppen, langer dan twee minuten zal Uli niet nodig hebben, ze zullen hem wel iets geven dat hem helpt en als hij in de wachtkamer een halfuurtje gaat liggen kan hij de laatste rit vandaag vast wel weer aan.

De chauffeur dacht aan Uli’s woning, aan zijn lichtgele tehuis op de elfde verdieping van een torenflat; hij stelde zich de antracietgrijze bank voor waar Uli op sliep, probeerde in zijn herinnering de schilderingen op te roepen waar Uli naar keek als hij daar lag – gezichten, die in planten en bloemen overgingen; er stond alleen een mooie, beklede stoel naast de bank, verder was de kamer leeg. Het had hem allemaal zo tijdelijk geleken, alsof het op iets wachtte, alsof het niet meer was dan een half uitgevoerd ontwerp en hij had dat kennelijk duidelijk laten merken, want Uli zei plotseling dat hij alles bewust onaf liet, bij hem mocht niets definitief zijn, niet zo dat er niets meer aan toegevoegd kon worden, dan hield hij het niet uit.

De chauffeur wierp een steelse blik op Uli. Die zat rechtop, niet apathisch maar ingespannen, de microfoon hield hij in zijn linkerhand, met zijn rechter masseerde hij zijn nek. Om op de straat te komen die rond de vlakke binnensee liep, moesten zij het voorrangsrecht afdwingen. Geen valwinden joegen het water op, geen donkere sleep schepen verminkte het panorama, de binnensee lag daar stil en vermoeid, alleen aan de andere oever gebeurde er iets, daar doorsneden twee roeiboten, vier met stuurman, het spiegelbeeld der huizen; aangevuurd door de

commando's van de tengere stuurlieden zwiepten en ranselden blonde reuzen het water. Ulrich noemde de race van de gelijk opvarende boten een oefening voor de grote regatta, hij wees op het feit dat de vier met stuurman het type boot was, dat in de stad de grootste belangstelling trok, geen ander type was zo populair, wekte zoveel geëngageerd enthousiasme, niet de één, niet de twee, zelfs niet de acht kon ook maar bij benadering op zo veel interesse rekenen. Al zijn pogingen om deze voorkeur te analyseren waren ijdel gebleken, zei Ulrich, de stad hield het gewoon met de vier met stuurman: die alleen droeg hun hoop op deed uit het woelige kielzog de teleurstelling oprijzen.

Hij stond op het punt om volgens de geijkte formule het verholen karakter van de stad aan de hand van de regels voor het roeien toe te lichten, hij haalde de citaten uit de statuten van de traditierijke roeivereniging al tevoorschijn, toen de hand waarin hij de microfoon hield, begon te schokken: hij schokte en sloeg ver uit alsof hem met regelmatige tussenpozen stroomstoten werden toegediend, hij kon de microfoon niet meer voor zijn mond houden maar kon ook het metalen handvat niet loslaten om de microfoon aan een rustiger hand te geven. Ulrich keek verschrikt naar zijn hand, hij had het gevoel dat die een vreemd wezen was, zelfstandig en oproerig, een wezen dat zijn controle niet erkende; zelfs toen hij hem tegen de zitting van zijn stoel drukte en met zijn lichaam vastklemde, hielden de schokkende slagen niet op.

'Jij moet het overnemen, Walter, jij moet me er hier uitlaten en het overnemen.' 'Hier geldt overal een parkeerverbod,' zei de chauffeur en Uli zei dringend: 'Bij het kleine veerhuis kun je stoppen, neem de microfoon en begin.'

Uli wendde zich af en staarde naar het kleine veerhuis aan het einde van de binnensee, hij meende de aarzeling van de man te voelen, de man die naast hem zat en op wiens gefluisterde woorden hij niet reageerde, maar hij merkte ook, dat de chauffeur even later vaart minderde en het toen toch weer liet duren en duren voor hij in de microfoon begon te praten. Te hard, Walter praat te hard.

Eerst maakte de chauffeur de aflossing van de wacht bekend, een noodzakelijke aflossing, daarna gaf hij uiting aan zijn hoop op een goede verstandhouding gedurende de rest van de rit en met een stem

die steeds vaster werd citeerde hij daarna, met zekere hand de estafette overnemend, uit de statuten van de traditierijke roeivereniging die, om maar een voorbeeld te noemen, niemand als lid aannam die een winkel bezat. Een snelle, bezorgde blik in de achteruitkijkspiegel verschaftte hem voldoening: hij herkende op enkele gezichten dezelfde uitdrukking van geamuseerde bevreemding, die hij steeds had gezien als de gids de statuten citeerde.

Toen hij bij het kleine veerhuis stopte om Uli te laten uitstappen kon hij niet meer zeggen dan 'Beterschap'.

De cartotheek was aangegroeid. Nora zag het meteen toen ze de langwerpige houten kist, die de directeur van de bibliotheek haar mee naar huis had gegeven, op het schrijfbureau zette en er het deksel afnam. Nog moe van de weg naar huis trok zij er bij wijze van proef een roze uitleenkaart uit, las staande de handtekening, de naam van de schrijver, de titel van het boek, controleerde vluchtig het groene datumstempel in de rubriek 'uitgeleend op' en de datumloze stippellijn in de rubriek 'teruggebracht op', wuifde zich, toen ze haar verdenking bevestigd zag, met de kaart lucht toe en legde hem toen nadenkend op het vloieblad.

Ze liep naar de gang, hing haar lichte jasje op een hangertje en opende de deur van de badkamer. Op het droogrek, dat de badkuip bezet hield, hingen panty's verschrompeld, vervormd en verdraaid neer, Nora vond ze deerniswekkend, nam ze voorzichtig van de lijn en klapte het droogrek dicht. Ze trok beide ramen naar binnen open en haalde haar overmatig grote washand, die in de zon te drogen had gehangen, van de smeedijzeren vensterknop. De badmuts, dat smaragdgroene monster, moest weg; Nora plukte hem van de haak en duwde hem met zacht geweld in een gelakt wandkastje. Hoe noemde hij die badmuts? Een hoofdbeschermer die bloeien wil. Zij glimlachte, hing nieuwe handdoeken op, kamde met de borstel uitgevallen haren uit de kam en daarna met de kam uit de borstel, vond haar ring met de granaat die zij 's morgens had afgedaan, veegde een paar opgedroogde spatzen van de spiegel en controleerde haar gezicht onder de ouderwetse scheiding in het haar, precies in het midden. Met korte rukjes trok ze de strik van haar grijze, hooggesloten blouse open, niet om hem open te laten, maar om hem opnieuw en onberispelijk te strikken.

Ze ging naar de slaapkamer, streek de droge panty's glad, vouwde ze tot een pakje en legde ze in de grote klerenkast waaruit een geur van lavendel stroomde. In de gordijnen woedde een gevangen bij. Nora